

UOT: 94

Bilal DƏDƏYEV
Bakı Mühəndislik Universiteti, t.ü.f.d., dosent
bdedejev@beu.edu.az

Milyonçu mesenat Ağa Musa Nağıyevin Osmanlı ordenləri ilə təltifi

Awarding Azerbaijani Millionier Mecinat A.M.Naqiyev with the Ottoman Medals

Награждение миллионера-мecenанта Ага Муса Нагиева Османскими орденами

Xülasə: Azərbaycanın milyonçu-mesenatlarından biri olan A.M.Nağıyev qardaş Osmanlı dövlətində də xeyriyyəçilik fəaliyyəti ilə məşğul olmuşdur. Bu yardımlarına görə onun Osmanlı dövlət ordenləri ilə təltif edilməsi bu günə qədər tarixşünaslığımıza məlum olmamışdır. Rus-Osmanlı müharibəsi dövründə Ərzurumun dağıdılmış məscidlərindən birində tapılan müqəddəs Qurani-Kərim kitabını məhz A.M.Nağıyev satın alaraq qoruyub saxlamış və daha sonra sultan V Mehmet Rəşada hədiyyə etmişdir. Türk sultanı A.M.Nağıyevin bütün bu xidmətlərini yüksək qiymətləndirmiş və o Osmanlı ordenləri Məcid və Osmanlı ilə təltif edilmişdir. Bütün bunlar haqqında iki Osmanlı arxiv sənədində məlumat verilir. Həmçinin A.M.Nağıyevin foto şəklində də bu ordenləri görmək mümkündür. Təəssüflər olsun ki, A.M.Nağıyevin təltif edildiyi bu ordenlərin günümüzə qədər qalib çatması barədə heç bir məlumat yoxdur.

Açar sözlər: A.M.Nağıyev, Bakı, Osmanlı ordenləri, Məcid nişanı, Osmanlı nişanı.

Abstract: A.M. Nagiyev-one of the millionier mecenats of Azerbaijan had charity activity in the Ottoman State. It was unknown that he was awarded because of his charity. The holy Koran found in knocked down mosque in Arzurum was bought and preserved by Nagiyev. Then he sent it as a present to Sultan Mehmet Rashad (1909-1918). The Sultan appreciated it as exceptional service. In return Nagiyev was awarded with Majidi and Ottoman badges. It is possible to see Nagiyevs photos and badges in two Ottoman archive documents. But there isn't any information if the medals presented to Nagiyev have reached nowadays or not.

Keywords: Ağa Musa Nagiyev, Bakı, the Ottoman medals, the Majidi badge, the Ottoman badge.

Резюме: Один из миллионеров-мecenантов Азербайджана А.М.Нагиев в братском Османском государстве также занимался благотворительной деятельностью. За эти пожертвования награждение его османскими государственными орденами до сегодняшнего дня не был известен нашей историографии. Во время Русско-Османской войны в одной из разрушенных мечетей Эрзерума был найден священная книга Корани-Кярим, именно А.М.Нагиев купил и сохранил найденную священную книгу и подарил его Султану Мехмед Рашад V. Турецкий султан высоко оценил все эти заслуги А.М.Нагиева и он был удостоен османскими орденами Маджиды и Османи. Все эти сведения даются в двух османских архивных документах. Также отражена фотография Нагиева, в котором можно увидеть эти ордена. К сожалению ни каких сведений нету о том что дошли эти ордена до наших дней которыми был награжден А.М.Нагиев.

Ключевые слова: А.М.Нагиев, Баку, Османские ордена, медал Маджиды, медал Османи.

Giriş

Sovet dövründən fərqli olaraq Azərbaycan müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra milli burjuaziyamızın görkəmli nümayəndələrinin həyat və fəaliyyətlərini öyrənilməsinə marağın xeyli artması nəticəsində obyektiv elmi tədqiqatlar aparmaq üçün əlverişli şərait yaranmışdır. Belə görkəmli tarixi şəxslərdən biri də heç şübhəsiz milyonçu mesenat Ağa Musa Nağıyevdir (1849-1919).

A.M.Nağıyev yaxın dövr tariximizə neft sənayemizin və təhsilimizin inkişafında böyük xidmətlər göstərmiş xeyriyyəçi milyonçu mesenat kimi daxil olmuşdur. Lakin uzun dövr ərzində bu kimi tarixi şəxsiyyətlərə qara yaxılmış və xalqımızın yaddaşından silinməc istənməmişdir. Xüsusən də qeyd etməliyə ki, sovet dövrü tarixşünaslığımızda milli burjuaziyamızın nümayəndələri, o cümlədən A.M.Nağıyev istismarçı siniflər kimi qələmə verildilər. Sovet tarixşünaslığı onları öz mənfəətlərini güdən, öz məqsədləri naminə hökumətdən islahatlar tələb edən, fəhlə-kəndli təbəqəsinin düşməni kimi tanıtmışdı. Təbii ki, belə olan təqdirdə uzun bir tarixi dövr üçün A.M.Nağıyev və eləcə də bu dövr digər tanınmış xadimlərimizin fəaliyyəti hərtərəfli şəkildə tədqiq edilməmişdir.

A.M.Nağıyevi ilk dəfə geniş oxucu kütləsinə tanıdan yazıçı Manaf Süleymanov olmuşdur. Sovet məfkurəsinin təsiri altında qələmə alınan bu əsərdə, müəllif "əşitdiklərinə" görə A.M.Nağıyevi çox simic və xəsis bir milyonçu kimi bəzi kamediyə əsrlərindəki "obrazlarla" xarakterizə etsə də, onu daha dolğun və doğru bir şəxsiyyət kimi tanımaqdan ötrü Bakı milyon-

çuları arasında məhz, ən çox da onun haqqında məlumat vermişdir. Hətta, deyilənlər ilə, məsenat milyonçunun real həyatı arasında bir qəribəliyin mövcud olduğunu sezib dilə gətirəcəsinə "Ağa Musanın adı camaat arasında xəsis çıxs da, yuxarıda heç edildiyi kimi, o, birinci Realni məktəbin hamiliyini boynuna almışdı, ildə qazırlıq sinfinə iyirmi beş müsəlman uşağını əlavə qəbul etdirməyə nail olmuşdu. Bunun nəticəsində az bir zamanda məktəbdə müsəlman şagirdlərin sayı əlli faizə çatmışdı" şəklində fikrini ifadə edə bilmişdir. Başqa bir yerdə isə, əsl A.M. Nağıyevi təsvir edərək "Təmtərağı sevən deyildi, şən-şöhrətədən məst olmazdı, artıq xərçədən, ısrafçılıqdan boyun qaçırdı" deyə qeyd etmişdir. Bəlkə də bütün bunların nəticəsi idi ki, 1914-cü ildə A.M. Nağıyev sahib olduğu yetmiş milyon manat qızıl pul və əmlakları ilə azərbaycanlı milyonçular arasında birinci yərə gəlib çatmışdı [7, s. 93-103]. Buna baxmayaraq A.M. Nağıyev xalqımızın məariflənməsində, sosial-siyasi cəhətdən təkmilləşməsində hər zaman öndə addımlayanlardan biri olmuşdur. A.M. Nağıyevin ümumi olaraq fəaliyyətindən danışarkən onun ölkəmizdə neft, dənizçilik və qida sənayesində milli kadrlarımızın hazırlanması, bank sektorunun, incəsənətin, təhsilin inkişafı sahəsində gördüyü işlər və 1907-ci ildə "Cəmiyyəti xeyriyyə" təşkilatının sədr müavini, 1911-1913-cü illərdə isə bu təşkilatın sədri kimi [12, s. 56-59] digər xeyriyyəçilik xidmətlərini xüsusi qeyd etməliyik. Bu mənada A.M. Nağıyev tərəfindən "Cəmiyyəti xeyriyyə" üçün əzəmətli "İsmailiyyə" binası [8, s. 209-210; 13], burdan bir qədər yuxarıda üçüncü mərtəbəsi yarımqıç qalmış Realni məktəbinin təmiri və sponsorluğu, səhər konarında xəstəxana (əvvəllər Semaşko xəstəxanası, indi isə 1 sayılı Klinik Tibbi Mərkəzin binası) daxil olmaqla yüzə yaxın tikili əsər, Bakı su kəməri üçün pul yardımını və s. bu yönüldə xidmətlərini ən önəmli məqamlar kimi vurğulaya bilərik [7, s. 93]. A.M. Nağıyevin tikdirdiyi binalar indi də Bakının zahiri görünlüyü bəzəyən tarixi memarlıq abidələri olmaqla yanaşı, ölkəmizin bir çox tarixi hadisələrinə şahitlik edərək uzun illərdir ki, ictimai-siyasi, mədəni-maarif və səhiyyə sahələrində istifadə olunan önəmli məkanlardır [1, s. 226-228]. Bütün bu deyilənlər bir daha göstərir ki, A.M. Nağıyev damğalandığı kimi xəsis yox, öz xalqının gələcəyi üçün misilsiz xidmətlər göstərmiş milyon məsenat-xeyriyyəçi olmuşdur.

Neft sənayemizin nəhənglərindən sayılan A.M. Nağıyevin xeyriyyəçilik fəaliyyəti təkcə Azərbaycanı məhdudlaşmamış, qonşu özlətlərə və xalqlara da onun tərəfindən bəzi maddi yardımlar edilmişdir. O, bütün bu addımları ilə həmin dövlətlərin və xalqların rəğbətini qazana bilmiş, bu dövlətlər tərəfindən yüksək qiymətləndirilmiş və bu xalqların bəzi məşhur orden və medalları ilə mükafatlandırılmışdır [1, s. 94-95; 6, s. 48; 2, s. 246]. Digər tərəfdən A.M. Nağıyevin bu kimi təfərriflərini tariximizə bəlli olmayan, na-

məlum istiqamətləri də vardır. Bu baxımdan qardaş Osmanlı xalqına etdiyi xeyriyyə yardımlarına görə onun Osmanlı dövlət ordenləri ilə təltif edilməsi tarixşünaslığımızda indiyə qədər öz əksini tapmamışdır. Müstəqillik dövrümüzdə A.M. Nağıyevi Azərbaycan Respublikası Dövlət Tarix Arxivində sənədləri arasında daha dərinlən araşdıraraq ortaya bir neçə qiymətli əsər çıxaran nəvəsi Dilarə Nağıyevadır. Dilarə xanımın görüşümüzdə bəlli oldu ki, onlarda da bununla bağlı heç bir məlumat yoxdur. A.M. Nağıyevin xeyriyyəçilik fəaliyyətləri və Osmanlı dövlətinə etdiyi yardımlar haqqında Türkiyədə Betül Aslan tərəfindən aparılan tədqiqat işində bəhs edilmiş, bunların müqabilində Osmanlı nişanları ilə təltif olunduğuna dair bu əsərdə də bilgi verilməmişdir [12, s. 58-61, 125, 130]. A.M. Nağıyevlə bağlı olan bu məsələlərin tarix elminin tərəfindən öyrənilməməsinin bəzi obyektiv səbəbləri də vardır. Burada ilk öncə qeyd edə bilərik ki, Azərbaycan o zaman Rusiya imperiyasının tərkibində idi. Rusiya-Osmanlı münasibətləri isə heç də hər zaman, hətta bəzən dinc dövrlərdə belə elə də yaxşı olmamışdır. Çox güman ki, A.M. Nağıyev də Osmanlı dövləti ilə bu əlaqələrinin geniş şəkildə yayılmasına maraqlı göstərilməmiş və onun erkən, yəni 4 mart 1919-cu ildə vəfatı işi unudmuşdur. Digər tərəfdən Sovet İttifaqı dövründə ailəsinin bir müddət sürgün həyatı yaşaması onların da bundan xəbərdar olmasına gətirib çıxartmış və eləcə də Azərbaycan-Türkiyə əlaqələrinin araşdırılması tədqir edilmədiyi üçün bu məsələlər tədqiqatçılarımızı cəlb etməmişdir.

Bu məqalədə A.M. Nağıyevin Osmanlı xalqına etdiyi yardımlar və göstərdiyi isti münasibətə qarşılıq bir təşəkkür olaraq Osmanlı dövlət ordenləri ilə təltif olunması ələ alınmışdır. Bu aspektdən qeyd edə bilərik ki, tədqiqat işində Osmanlı arxiv sənədləri və A.M. Nağıyevin bir foto şəkili əsasında vurğulanan məsələlər dərinlən araşdırılmış və çalışılmışdır ki, onların təfərrifatları tam barizliyi ilə elmi ictimaiyyətə çatdırılsın. Eyni zamanda mövzu ilə bağlı bir sıra kitab və məqalədən də istifadə olunmuşdur.

A.M. Nağıyevin Məcidi nişanı ilə təltifi

Son dövrlərdə tariximizin öyrənilməmiş səhifələrinin gün üzünə çıxarılmasında Osmanlı dövrünə məxsus arxiv sənədlərinin xüsusi yeri vardır. Bu aspektdə məşhur tarixi şəxsiyyətlərimizlə bağlı üzə çıxan ən maraqlı faktlardan biri də A.M. Nağıyevə Osmanlı dövlət ordenlərindən biri olan Məcidi nişanının verilməsi məsələsidir. A.M. Nağıyevin Osmanlı dövləti tərəfindən III dərəcəli Məcidi nişanı ilə təltif edilməsi 1913-cü ildə baş vermişdir. Bu müddətə qədər Çar Rusiyası müstəmləkəsində fəaliyyət göstərən milyonçu A.M. Nağıyevin Osmanlı dövlətinə xeyriyyəçilik fəaliyyətini artırması onun Osmanlı rəsmi dairələr tərəfindən daha yaxından tanınmasına şərait yaratmışdır. Bu da öz növbəsində Osmanlı hakimi tədarələrinin məhz A.M. Nağıyevlə daha sıx əlaqələr qurmağına gətirib çıxartmışdır.

Bu dövr Osmanlı arxiv sənədlərini araşdırarkən A.M.Nağıyevin Məci-di nişanı ilə təltif edilməsindən təəssüflərini bir birinin davamı şəklində 2 ayrı arxiv sənədində görmək mümkündür. (Bax. sənəd 1 və 2). Eyni zamanda bu arxiv sənədləri "Türk Dünyası Bələdiyyələr Birliyi" tərəfindən 2015-ci ildə çap olunan "Osmanlı Belgelerinde Azerbaycan" kitabında da nəşr edilmişdir [18, s. 456-457, 460-461]. Osmanlı Sədarət məqamından (Baş Nazirliyindən) Xarici işlər nazirliyinə yazılan 15 sentyabr 1913-cü il tarixli birinci arxiv sənədindən aydın olur ki, A.M.Nağıyevin medalla mükafatlandırılması məsələsi ilk dəfə adı sənədlərdə keçməyən Bakı şahbəndəri (konsulu) tərəfindən qaldırılmışdır. Bununla bağlı arxiv sənədində belə deyilir: "Bakü ağniyayı məşhürəsindən Musa Nağızadə namındakı zətin xidməti-dindaranasına mükafətən atası Bakü şahbəndərliyindən bildirdiyi 21 avqust 1329 (3 sentyabr 1913) tarixli və 670 namarulu təzkirəyi-aliyyəyi dəvə-ranələriylə işar buyrulan Nişanın dərəcəsi hakkında məzkur şahbəndərdən rəyi bil-istifsar alınacaq cavabın inbəs buyurulması bəbində" [14, vərəq 2]. Görüldüyü kimi nişanın təltifi A.M.Nağıyevin "xidməti-dindaranasına mükafətən" qeyd edilən bu sənəddə bir də təklifi irəli sürmüş konsulun rəyi istənməmişdir. Sənəddə adı göstərilməyən bu dövr Osmanlı dövlətinin Bakıdakı konsulu isə, zənnimcə, Kamil bəy olmalıdır. Təxminən bu yazışmalardan 6 ay sonra 25 fevral 1914-cü ildə Bakı milyonçuları H.Z.Tağıyev və A.M.Nağıyevin Balkan müharibəsində (1912-1913) yetim qalmış uşaqlar üçün Ədir-nə şəhərində açılmaq üzrə olan "Dərül-eytama" (yetimlər evinə) hər birinin 5 min rubl pul ilə etdikləri məhz Bakı konsulu Kamil bəy tərəfindən göndərilən məktubda qeyd olunmuşdur [13, vərəq 1]. Görünür Kamil bəy Bakı milyonçu-xeyriyyəçilər ilə sıx əlaqələr quraraq Osmanlı-Azərbaycan ictimai-mədəni münasibətlərini daha da inkişaf etdirməyə çalışmışdır. Bakı şahbəndərinin tövsiyə məktubunu göndərdiyi bu sənəddə Bakıda fəaliyyət göstərən "Cəmiyyəti-xeyriyyə" təşkilatının sədri də məhz A.M.Nağıyev olmuşdur. Bu illərdə Osmanlı dövlətinin 4 kiçik Balkan ölkəsi ilə müharibəsi davam etməkdə idi [20, s. 171-175; 10, s.56-59]. Gözlənilmədən məğlubiyyətə uğrayan Osmanlı dövlətinə bütün müsəlman ələmindən yardımlar edilirdi. Bununla bağlı olaraq Azərbaycan xalqının da yardım edənlər arasında olduğuna dair 1913-cü il aprel-avqust arası tarixlərinə aid kifayət qədər Osmanlı arxiv sənədi mövcuddur [16]. Məhz Azərbaycandan göndərilən yardımların yüklənməsini A.M.Nağıyevin rəhbərlik etdiyi "Cəmiyyəti-xeyriyyə" təşkilatı həyata keçirirdi. Sənədlərdə keçən məlumatlardan belə aydın olur ki, Bakı əhalisi yardımın toplanmasında çox aktiv iştirak etmişdir. Sadəcə 1912-ci ildə ayrı ayrı qılıqda 9 dəfə edilən yardımın ümumi məbləği 884.683 quruş olmuşdur. Bütün bu yardımlar Bakı konsulluğu vasitəsilə "Osmanlı Qızılay Cəmiyyətinə" təhvil verilmişdir [19, s. 279-283, 582-585]. Belə ol-

duğu təqdirdə yəqin ki, A.M.Nağıyevin xeyriyyəçilik fəaliyyətləri haqqında Osmanlı dövləti mütəmadi olaraq məlumatlandırılmışdır. Bu münasibətlərin qurulmasında isə təbii ki, şahbəndər Kamil bəyin mühüm rolu olmuşdur.

Osmanlı Sədarət məqamından Xarici işlər nazirliyinə yazılan 3 noyabr 1913-cü il tarixli ikinci arxiv sənədində isə A.M.Nağıyevə artıq Sultanın xüsusi fərmanı ilə III dərəcəli Məciidi nişanın verilməsi açıq bir şəkildə qeyd olunur və ordenin sahibinə çatdırılmasının icra olunması tələbi qoyulur. Arxiv sənədində A.M.Nağıyevin Xeyriyyə cəmiyyəti üçün Bakıda yeni tikirdiyi "İsmailiyyə" binasının foto şəkilləri ilə birlikdə Osmanlı-Rusiya müharibəsində Ərzurumda dağıdılmış bir məscidin divarında tapılan Qurani-Kərimin məhz onun tərəfindən satın alındıqdan sonra mühafizə edilərək sultana hədiyyə göndərilməsi nişanın verilməsinə əsas səbəb kimi göstərilir. Ardından isə, "mumailəyi Musa Nağızadəyə ayrıca mahziyyəti-səniyyə təbliğinə iradəyi-səniyyəyi-həzrəti-xilafət pənahi şərəfi-sadir olduğu məbaini-hümayun başkitabəti-aliyyəyindən cavabın izbar qılınmış və mumailəyə üçüncü rütbədəni Məciidi nişanı atası haqqında başqaqca bil-istizan şərəfi-mütəəllik buyrulan iradəyi-səniyyəyi-cənabi-padişahi-nazarəti-cəliyyəi-asafənə bəttinə təbliğ edilmiş olmağla icrayı-icabı bəbində" deyər bildirilir [15]. Lütfün bunlardan məlum olur ki, A.M.Nağıyevin uzun illərdən bəri həyata keçirdiyi xeyriyyəçilik fəaliyyətləri sultan V Mehmed Rəşad (1909-1918) tərəfindən müstəsna xidmətlər kimi dəyərləndirilmiş və bunun müqabilində Osmanlı dövlətinin yüksək medallarından biri olan Məciidi nişanı ilə təltif edilmişdir. Ətraflı məlumat üçün qeyd etməliyə ki, Məciidi nişanı 1852-ci ildə sultan Əbdülməcidi (1839-1861) tərəfindən təsis edilmiş bir Osmanlı dövlət ordenidir. 5 dərəcəyə buraxılan bu nişanın III rütbəsinin 750 quruş "bərət xərci" (xəzinə dəyəri) alınır. Nişanın bütün dərəcələri həyatboyu verilir, yəni şəxsin vəfatından sonra xəzinəyə təhvil verilməli idi. Sadəcə xaricilər bu qaydadan istisna təşkil edilirdilər (Bax. şəkil 1). İlk başlarda cəmi 800 ədəd buraxılan III rütbə Məciidi nişanları (xaricilər və verilən bəna aid edilməmişdir), istisna olaraq boğazdan asılıdır. Bu nişan yüksək xidmətləri olan dövlət xadimləri və tanınmış xarici ölkələrin nümayəndələrinə təqdim edilirdi [22, s. 428; 11, s. 154-156; 23, s. 393-411]. Buradan aydın olur ki, A.M.Nağıyevə verilən nişan geri qayıtmamışdır. Əfsuslar olsun ki, A.M.Nağıyevə təqdim olunan III dərəcəli Məciidi nişanı dövrümü-zə qədər gəlib çatmamışdır. Milyonçunun nəvəsi Dilarə xanımın şəhətimizdə, onlarda nəinki nişanın olduğu, ümumiyyətlə bunun haqda heç bir məlumatın olmadığı ortaya çıxdı. Lakin, A.M.Nağıyevin bir foto şəklində bu nişanı boyundan astığı aydın olaraq görünməkdədir (Bax. şəkil 2). Xatırladaq ki, daha əvvəl də Azərbaycandan bir neçə görkəmli ictimai xadimi Məciidi nişanı ilə mükafatlandırılmışdır. Hələlik A.M.Nağıyevdən əvvəl azərbay-

canlı tanınmış xadimlərdən 1863-cü ildə M.F.Axundzadə (IV dərəcəli) [5, s. 220; 9, s. 25], 1907-ci ildə isə H.Z.Tağıyev (I dərəcə) və yazıçı-şair A.Şaiqin böyük qardaşı Yusif Ziya Talibzadənin (III dərəcə) [17; 4] bu nişanla təltif olunduğu bilinməkdədir.

A.M.Nağıyevə Osmani nişanın verilməsi məsələsi

Bu tədqiqata qədər A.M.Nağıyevin Rus dövləti tərəfindən bir orden və bir medal olmaqla iki ədəd nişanla təltif edildiyi biza məlum idi. Bunlar II Nikolay (1894-1917) tərəfindən 1910-cu ildə verilmiş "Andreyev lenti ilə boğazdan asılan qızıl medal" və 1913-cü ildə təltif olunmuş III dərəcəli "Müqəddəs Stanislav" ordenidir [1, s. 94-95; 6, s. 48; 2, s. 246]. Halbuki A.Nağıyevin 1913-cü ildən sonra ayaq üstə çəkildiyi foto-şəkildə onun sinəsində 4 nişanın olduğu diqqəti çəkməkdədir. Doğrudur şəkildəki ordenlərin rəsmi tam aydın görünməsə də, ümumi vəziyyətləri ilə onları bir birindən ayırmaq mümkündür. Belə ki, boyuna Andreyev lenti ilə bağlanmış yumru parlaq qızıl medal, onun altında yəni boyundan asılan III dərəcəli Məcidni nişanı, sinənin sağ tərəfində üstə xəç şəklində olan Müqəddəs Stanislav ordeni və bir də sağ tərəfdə Stanislav ordeninin altında "ay ulduz" taxmalı 7 güşəli və haqqında heç bir məlumatımız olmayan bir medal daha vardır. Bu məqamda məhız diqqətimizi çəkməkdədir. Bu dövrüncü medaldır. Medalın ümumi görünüşü və xüsusən də sinəyə bağlanan "ay-ulduz" taxmalı hissəsi bu ordenin də bir Osmani nişanı olduğunu göstərir. Nişanın forması və ümumi xüsusiyyətləri onun "Osmani" nişanı olma ehtimalını ortaya çıxardır. Osmani ordeni isə 12 dekabr 1861-ci ildə sultan Əbdüləziz (1861-1876) tərəfindən təsis edilmişdir. Məcidni də olduğu kimi bu nişan da yüksək xidmətləri olan dövlət və hərbi xadimlərə, eyni zamanda tanınmış xarici ölkələrin nümayəndələrinə təqdim edilirdi. İlk başlarda cəmi 200 ədəd buraxılan II rütbə Osmani nişanının 3000 quruş xəzinə dəyəri olubdur. Nişanın bütün dərəcələri həyatboyu verilir, ancaq bu qaydalar xarici vətəndaşlara şamil edilmirdi. Əvvəl 4 dərəcədə, 1893-cü ildən sonra isə 5-ci dərəcəsi də buraxılan bu nişanın sadəcə II. dərəcəsi sinənin sağ tərəfinə taxılırdı. Ayrıca, II dərəcəli Osmani nişanı xaric Osmanlı dövlət ordenlərinin demək olar ki, hamısı ya boyuna, ya da sinənin sol tərəfinə asıldığı bilinməkdədir [22, s. 737-738; 11, s. 154-156]. Ehtimal ki, foto şəkildə A.M.Nağıyevin sinəsinin sağ tərəfindəki aşağıda ay-ulduz taxması olan 7 güşəli orden məhız II dərəcəli Osmani nişanıdır (Bax. şəkil 2 və 3).

Hələlik əlimizdə hər hansı bir yazılı mənbə olmadıqı üçün bu nişanın verilmə tarixini dəqiq olaraq söyləmək mümkün deyil. Yəqin ki, Məcidni ordenindən, yəni 1913-cü ildən sonra verilibdir. Çünki daha əvvəl verilmiş olsaydı, yuxarıdakı arxiv sənədlərində mütləq xatırladaraq qeyd olunardı. Ehtimal ki, belə bir orden H.Z.Tağıyevə də verilmişdir.

Nəticə

Yeni dövr tariximizin mürəkkəb mərhələlərindən biri kimi tədqiq olunmuş mövzu üzrə mənbələrin təhlili göstərir ki, XX əsrin əvvəllərindəki ağır ictimai-siyasi şəraitdə A.M.Nağıyev vətənimizdə olduğu kimi, Osmanlı dövlətində də xeyriyyəçilik fəaliyyəti ilə məşğul ola bilmiş və Osmanlı-türk xalqının üzləşdiyi çətinliklərin həll edilməsində müəyyən dərəcə də olsa faydalı işlər görmüşdür.

Milli burjuaziyamızın tanınmış nümayəndəsinin Osmanlı Türkiyəsinin ən yüksək ordenlərindən ikisinə layiq görülməsi heç də təsadüfi olmadığı, bunun uzun illər çəkilən zəhmətinin qarşılığı olaraq baş verdiyi ortaya çıxarılışdır. Belə ki, A.M.Nağıyevin bilavasitə özünün də iştirakı ilə Osmanlı dövlətinə edilən yardımların təşkilindəki fəaliyyətləri və Osmanlı-Rusiya müharibəsində Ərzurumda dağıdılmış bir məscidin divarında tapılan Qurani-Kərimin məhız Nağıyev tərəfindən satın alınıb mühafizə edilərək sultana hədiyyə göndərilməsi sultan V Mehmed Rəşad tərəfindən müstəsna xidmətlər kimi dəyərləndirilərək 3 noyabr 1913-cü ildə Məcidni və bundan sonra göstərdiyi xeyriyyəçilik fəaliyyətlərinə görə isə Osmani nişanı ilə mükafatlandırılmışdır.

Bu gün A.M.Nağıyevin Osmanlı yüksək dövlət ordenləri ilə təltif edilməsindən bəhs etsək də, bu ordenlər əfsuslar olsun ki dövrümüzdə qədər gəlib çatmamışdır. Sovet dövründə bütün mal dövlətinə əl qoyulduğu kimi, ailəsinin də represiyalara məruz qoyularaq sürgün həyatı yaşaması A.M.Nağıyevin həтта şəxsi əşyalarının da itibət olması ilə nəticələnmişdir. Milyonçunun nəvəsi Dilarə xanumla bu məsələni danışarkən, onlarda nəinki nişanların olduğu, ümumiyyətlə bunun haqda heç bir məlumatın olmadığını bildirmişdi.

Tədqiqat işimizin yekunu olaraq deyə bilərik ki, A.M.Nağıyevin Osmanlı dövlət ordenlərinə layiq görülməsi Azərbaycan-Türkiyə əlaqələri tarixində ən şanlı səhifələrdən biri kimi qalacaq və bu istiqamətdə aparılacaq başqa yeni tədqiqat işlərinin ortaya çıxarılmasına şərait yaradacaqdır.

Ədəbiyyat

Azərbaycan dilində:

1. Aqamusa Nağıyeva Dilarə. Zamanın sorğusunda (milyonçu Ağa Musa Nağıyevin fəaliyyəti və xeyriyyəçiliyi haqda). Bakı: "Elm nəşriyyatı", 2011, s. 264.
2. Aqamusa Nağıyeva-Muxtarova Dilarə. Hər ömür bir tamaşa, Bakı gəcələri. Bakı: "Elm nəşriyyatı", 2018, s. 454.
3. Həsənov Müsəllim. Bir binanın başına gələnlər. Azvision.az. 29 may 2013. <http://az.azvision.az/news.php?id=6040> (01.12.2020).

4. Hüseynzadə Rəfət. Zeynalabidin Nağıyevin Türk sultanına hədiyyəsi. <http://www.fact-info.az/news?id=3048> (24.09.2020).

5. Mümtaz Salman. Azərbaycan ədəbiyyatının qaynaqları. Bakı: "Ya-zıçı nəşriyyatı", 1986, s. 445.

6. Nağıyeva-Muxtarova Dilarə. Ağa Musa Nağıyevin xeyriyyəçilik və ictimai fəaliyyətləri. Bakı: "Elm nəşriyyatı", 2011, s. 140.

7. Süleymanov Manaf. Eşitdiklərim, oxuduqlarım, gördüklərim. Bakı: "Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı", 1986, s. 320.

8. Şeyxzamanlı Nağı bəy. Xatirələr. Redaktor: Mahmud Xəlilov. Bakı: "Xan nəşriyyatı", 2016, s. 280.

Türk dilində:

9. Ahmedov Sebuhi. Haziran-Ağustos 1918 Döneminde Osmanlı İmparatorluğunun Nişan ve Madalyaları ile Onurlandırılan Azerbaycanlılar. // İRS Tarih Bilinci, 4(8), Kış 2013, s. 24-27.

10. Akandere Osman və bş. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi. Konya: "Eğitim akademisi", 2010, s. 304.

11. Artuk İbrahim. Nişan. // "Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ensiklopedisi", C. 33. İstanbul: TDV yayınları, 2007, s. 154-156.

12. Aslan Betül. I. Dünya Savaşı Esnasında "Azerbaycan Türkleri"nin "Anadolu Türkleri"ne "Kardaş Kömeği (Yardımları)" ve Bakü Müslüman Cemiyeti-i Hayriyesi. Ankara 2000.

13. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA). Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO). nr. 4262/319627. vərəq 1.

14. BOA. BEO. nr. 4213/315919.

15. BOA. BEO. nr. 4228/317083.

16. BOA. Hariciye Nezareti.Siyasi (HR.SYS.). nr.2019-6; 2020-1; 2020-3; 2020-6; 2020-7.

17. BOA. İrade Taltifat (I..TAL). nr. 429/25.

18. Güneş Mehmet və bş. Osmanlı belgelerinde Azerbaycan. İstanbul: "TDBB yayınları", 2015, s. 624.

19. İzgöer Ahmet Zeki, Tuğ Ramazan. Padişahın himayesinde Osmanlı Kızılay Cemiyeti 1911-1913 yıllığı. Ankara: "Türk Kızılay yayınları", 2013, s. 716.

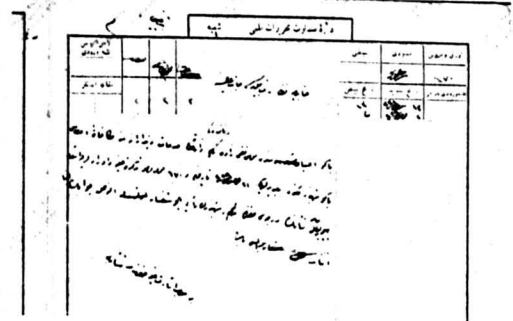
20. Kurat Akdes Nimet. Türkiye ve Rusya XVIII. Yüzyılın Sonundan Kurtuluş Savaşına Kadar Türk-Rus İlişkileri (1798-1919). Ankara: "Ankara Üniversitesi Basımevi", 1970, s. 755.

21. Mecidi Nişanları. // "The Journal of Academic Social Science Studies", Number: 28, Autumn II. 2014, s. 393-411.

22. Pakalın Mehmet Zeki. Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü. C. II. İstanbul: "Milli Eğitim Basımevi", 1993, s. 784.

23. Tekin Kemal Hakan. Osmanlı Devletinde Gelenekten Yeniliğe Geçişin Anlamlı Bir Sembolü: Mecidi Nişanları. // The Journal of Academic Social Science Studies. Number: 28, Autumn II. 2014, s. 393-411.

Əlavələr

Sənəd 1: BOA. BEO. nr. 4213/315919, vərəq 2.

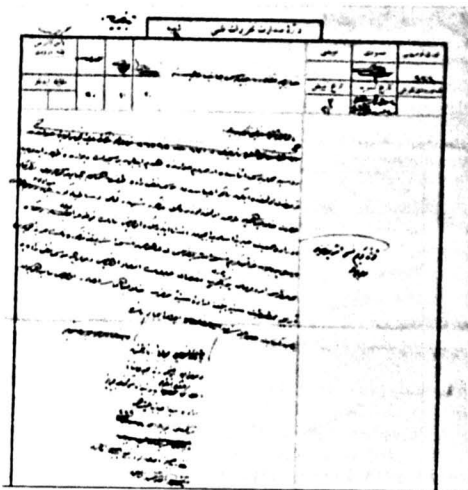
Dairəyi sədərəti təhriirat qələmi

Xariciyyə nəzarəti cəliləsi canibi alisinə

Hicri: 13 şəvval 1331/Rumi: 2 eylül 1329/Miladi: 15 sentyabr 1913

Bakü ağniyayı məşhürəsindən Musa Nağızadə namındakı zətin xidməti dindaranəsinə mükafatən atası Bakü şahbəndərliyindən bildirildiyi 21 ağustos 1329 (3 sentyabr 1913) tarixli və 670 numarulu təzkirəyi-aliyyəyi dəvəranələriylə işarə buyrulan Nişanın dərəcəsi haqqında məzkur şahbəndərdən rəyi bil-istifsar (.....) alınacaq cavabın inba buyurulması bəndində.

Bər-mücbəbi-ışarəti-Aliyyəyi-həzrəti-müstəşarı.

Sənəd 2: BOA. BEO. nr. 4228/317083.

Dairəyi sadərətə təhriat qələmi

Xariciyyə nəzarəti cəlləsi canibi alisinə

Hicri: 3 zilhiccə 1331/Rumi: 21 təşriniovvəl 1329/Miladi: 3 noyabr 1913

Rusiya müharibəsi əsnasında Ərzurum civarında hədm edilən bir məscidin divarında zuhur edib fəruxat olunmaqda ikən Bakü ağniyasından Musa Nağızadə tərəfindən bil-mütbayə nəzərgahı-həzrəti-Xilafət pənahiyə ərz olunmaq üzrə məhəlləyi məzkur şahbəndərliyi vasitəsilə göndərilmiş olan Qurani-Kərim nüsxəyi-şərifəsi ilə mumaileyhin orada Cəmiyyəyi-Xeyriyyəyi-İslamiyyə üçün inşa etməkdə olduğu binanın fotoqrafları lədəl-ərz nüsxəyi-şərifəyi-məzkurənin xəzinəyi-hümayunda muhafizəsi əmri-fərman buyrularaq müqəzəyi-cəllilinin infaz olunacağı və mumaileyh Musa Nağızadəyə ayrıca mahziziyəti-səniyyə təbliğinəiradəyi-səniyyəyi-həzrəti-xilafət pənəhi şərafi-sadir olduğu məbəyni-hümayun başkitabəti-aliyyəşindən cavabən izbar qılmış və mumaileyhə üçüncü rütbədən Məcidi nişanı itası haqqında başqaca bil-istizən şərəfi-mütəəllik buyrulan iradəyi-səniyyəyi-cənabi-padişahı-nəzarəti-cəlliləyi-asafənələrinə təbliğ edilmiş olmaqla icrayı-icabı babında.

Şəkil 1. III dərəcəli Məcidi nişanı

Şəkil 2. A.M.Nağıyevin foto şəkli

Şəkil 3. II dərəcəli Osmani nişanı